

ACTA

LITTERARUM AC SCIENTIARUM REG. UNIVERSITAR HUNG. FRANCISCO JOSEPHINAE.

Sectio: PHILOLOGICO-HISTORICA. Tom. IV. Fasc. I. Redigunt: JOS. HUSZTI et GEO. MÉSZÖLY.

AZ EZERÉVES MAGYAR ALKOTMÁNY

ÍRTA:

Dr. ERDÉLYI LÁSZLÓ

EGYETEMI TANÁR

K I A D J :

AZ EGYETEM ÉS A RÜTHERMERE-ALAP TÁMOGATÁSÁVAL
A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM BARÁTAINAK EGYESÜLETE

SZEGED,
SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R.-T.
1931.

Ára a pengő

Az ezeréves magyar alkotmány.

„A magyar történetírás új útjai”, c. könyvben (Budapest, 1931. szerk. Hóman Bálint) megragadta *Molnár Kálmán* pécsi egyetemi jogtanár figyelmét Eckhart Ferenc budapesti egyetemi tanárnak „Jog- és alkotmánytörténet” c. dolgozata (269—320. 1.) s ezzel Molnár szembeszállt egy 60 oldalnyi füzetben (Magy. Jogi Szemle Könyvtára 35. sz.) ily cím alatt: „*Alkotmánytörténeti illúzió-e a magyar alkotmányfejlődés jellegzetes közjogi iránya?*”

A tudós vitatkozásoknak nem az az igazi jelentősége, hogy egyik tudós legyőzi a másikat, hanem az, hogy a tudományos kérdések többoldalú megvitatást nyernek és teljesebben tisztázódnak.

Az Eckhartnál és Molnárnál felvetődő kérdések *nagyon fontosak* a magyar történelemben s e kérdések megvilágítása és eldöntése nem csupán két tudósnak magánügye, nem is politikai pártkérdés, hanem oly *közügy*, amelynek tárgyilagos tisztázása az egész magyar történelemnek, tudásnak és tanításnak *becsületbeli kötelessége*. A magyar jogászokra nézve az igazság kiderítése itt nem jogi, hanem történettudományi kérdés és arról van szó, hogy a magyar közjogot, ennek ezer évre kiterjesztett alkotmányát a valódi történet vagy csak a jogász intiutio, képzelődés és következtetések útján akarják-e megállapítani.

Eckhart tagadja a magyar alkotmány ezeréves voltát, Molnár pedig védi. Ez a védelem nagyrésztben észokoskodás és tekintélyekkel való bizonyítás, a kérdésnek minden szempontból való eldöntése akar lenni, de több *történelmi tévedésen* épül fel, azért nem juthat döntő eredményhez. Okvetlenül

szükséges a tüzetesebb történeti megvilágítás, mely aztán egyszerűvé és biztossá teszi a döntést.

À közjogi gondolkozás ezeréves magyar különlegességével a magyar jogtörténészek *bámulatba ejtik a világ tudósait*, főleg a szentkorona tanával. Ez, ha reális, dicsőséget jelent a nemzetek versenyében, de kell, hogy ennek a nagy fölénynek szilárd alapja legyen, mert különben még a megérdemelt szerényebb dicsőségünk is kockára kerül.

1. Rectorválasztás a hunnoknál Attila előtt. Kézai krónikás nagy kortévedése. Molnár Kálmán nagyon okosan *kihagyja* az ősi magyar alkotmány egy oly régi bizonyítékát, amelyet a magyar jog- és alkotmánytörténészek ezelőtt nem vetettek meg:

Kézai Simon krónikája 1283 táján és későbbi teljesebb másolatai elmondják, hogy az Árpádkorvégi 108 magyar lovag-nemzetség ősei a szcitiai 108 tartományból még *Attila előtt* elindulva, tehát 370 körül Kr. u. *rector* választottak és *kapitányokat*, akik fölött állott a választó közönség, a *communitas*. És ez *Szent István atyjáig Gyészáig így* volt a magyarok második honfoglalása után is. Mert a magyarok első honfoglalása nem más, mint Attila elődeinek hunn honfoglalása Pannoniában (377. Kr. u.).

Azzal az okoskodással, ahogy Molnár Kálmán védi a régiebb magyar jogtörténészek felfogását, azt kellene mondania, hogy íme *a magyar közjogi gondolkozás nemcsak ezeréves, hanem több mint másfélezeréves*, Mert ma már bebizonyított tény, hogy a hunn birodalom 2100 évvel ezelőtt Kína szomszédságában 26 országot hódított meg, s a hunn-török népek hunn-oguz csoportja mellett ott volt az ogur csoport is, ennek egyik tagja az onogur = ungar, magyar-török ősök katona népe is, kiktől a magyar honfoglalók vezéreleme származott.

És mégsem szabad Kézaiék *rector, capitanei, communitas* szavaira építenünk alkotmánytörténetet, mert az európai alkotmánytörténet föltétlen biztossággal megállapítja, hogy Kézai itt a saját korát jellemző olasz és nyugateurópai városi, egye-

terni commimitasok, universitasok rector és capitani címeit 1283-ból visszavetítette 370 tájára, vagyis 910 éves kortévedést, anachronizmust követett el. Azokból a szavakból még a Kézai-kori magyarok gondolkozására sem lehet következtetni, mert azokat az intézményeket, amelyekben Kézai ama rector, capitani, communitas neveket hallotta, nem Magyarországon látta, hanem olasz és dalmata városokban.

2. Anonymus vérszerződése szintén anachronizmus. Molnár Kálmán kihagyta a rector stb. szavakból való alkotmánytörténeti következtetést, de nem hagyta ki az *Anonymus-féle vér szerződést*. Erre úgy épít, mint a magyar nemzet ősi közjogi gondolkozásának első bizonyítékára, mely már Etelközben Álmos, helyesebben Árpád örökös fejedelemmé választásakor megnyilatkozott — mondjuk 860 táján, vagyis 1071 évvel a mi jelen évünk előtt és 340 évvel Anonymus írása előtt.

Pedig Anonymus vérszerződésének pontjai sem hitelesebbek, mint Kézai rectora stb. Szcitiától Gyésza fejedelemig. A vérszerződésről soha senki sem tesz említést 1200 előtt. Nincs semmi nyoma a XI. századi sok törvényben, a legendákban, de még a későbbi krónikákban sem. Az igricek énekelhettek a vérszerződésről, de Anonymus vérszerződésének öt cikkelye e krónikaíró korára vall, sőt azt kell mondanunk, hogy épp úgy Anonymus kir. jegyző készítménye, mint Kézainál a rector stb. címek alkalmazása a szcítiai hunn-magyarokra. És valamint Kézai nem a korabeli magyarok közjogi felfogásából merítette a rectort stb. a városi köztársasági alkotmány címeit, úgy Anonymus sem a saját korabeli magyarok lelkéből merített közjogi felfogást, hanem észokoskodásból.

Anonymus, vagyis III. Béla királynak volt jegyzője, ki Hemrik-Imre király idejében „mester”, de állás nélkül, nagyon helyesen okoskodott, hogy a „hétmagyer”, a hét törzsfőnök elegendő földet foglalhatott Etelközben s őket és ivadékaikat Árpád és utódai nem foszthatják meg törzsfőnöki állásuktól, mert a hétmagyer szabadon választotta örökös fejedelemmé Álmost és fiát s ennek mindenkori örökösét.

E néhány gondolatban megvan a vérszerződés három első cikkelye. A további két cikkely a szerződés *szankcióul*: a lázadó törzsfőnöknek vére ontassék s a szerződésszegő fejedele-

lem kiközösítették *anathemával*. Ez utolsó szó biztosan nem etelközi.

Molnár az ezeréves közjogi gondolkozást itt a törzsfőnökök azon kikötésében látja, hogy ezek és örököseik részt akarnak venni apáról-fiúra szálló joggal a fejedelem tanácsában. — Ám ha ez az a közjogi gondolkozás, mely a nemzet lelkében ezer év óta él, akkor ezt sokkal régebben megtaláljuk a germán törzsek főnökeinél. A frank királyok, az angolszász, gót, langobard királyok stb. az egész népet illető elhatározásaik előtt szintén tanácsba hívták a törzshercegeket, fejedelmeket, grófokat, s ezek arra a meghívásra jogot tartottak.

3. A magyar ősi szokásjog szeri rendszerezése. A Tisza-vidékre érkezve Árpád fejedelem országgyűlést tartott *Szer falunál*, Csornográdtól, Csongrádtól nem messze, hogy szerbe, rendbe szedjék az ország szokásait és törvényeit. Itt Anonymus valóságos *rendszeresen kodifikáló országgyűlést tételvez föl*. Molnár Kálmán ezt az érvet szintén kihagyja az ezeréves közjogi gondolkozásból, mely szerint a nemzet minden tagja bele akart szólni sorsa intézésébe.

De ne sajnálja Molnár ezt a kihagyást, mert ezt a gyűlést szintén Anonymus gondolta el. A magyar törvényes szokások rendszerezése, kodifikálása csak a zseniális Anonymusnak gondolatában villant meg s akkor, 1200 táján még ily jog-rendszerező gyűlést nem tartottak a magyarok, sőt századok múltával is rábízták a tudós jogász ítélmesterekre s 1514-ben alkotta meg az első rendszerezést Werbőczy István.:

4. Negatív bizonyítékok, amelyek nem bizonyítanak. Anonymus történetírói rekonstrukciót akart. Lehetséges, sőt valószínű, hogy *volt valami híre* — talán az igrice énekekben — az örökös fejedelem egyetlen igazi választásáról, amelyről hitelen *Konstantin császár* tudósít bennünket 945 táján magyar fejedelmi követektől értesülve. Valószínű, hogy ezen választást és sok századra döntő elhatározást valamiféle szerződés, több kikötés előzte meg. De Konstantin császár e szerződésről és föltételeiről semmit sem írt; Anonymus Konstantin császár írásait nem ismerte. Az *igricek éneke* sem tartalmazta a vérszerződés öt cikkelyét. Ezeket *Anonymus rekonstruálta nagyon eszesen, de az aradi véres országgyűlés* és a saját korában szo-

kásos, sőt a *Kálmán király törvényében is előforduló egyházi anathema hatása alatt*, mely szerint minden egyházban naponként kell imádkozni a királyért s az összeesküvőket ki kell közösíteni, anathematizálni a hívek közül (II. 6.).

Az Anonymus-féle vérszerződés tehát igazán csak 1200 körül jött létre, valamint a szeri gyűlés is oly céllal és tartalommal, ahogy ismerjük, csak Anonymus gondolatában keletkezett s e gondolat egyáltalán nem volt meg a magyar köztudatban.

Úgy a vérszerződés, mint a szeri gyűlés közjogi tartalma csupán Anonymusnak vagy legfőlebb még egy-két kortársának lehetett az ötlete. A *communitas rectorvlasztása* pedig teljesen idegen volt a magyar gondolkozástól és a magyar állami-társadalmi viszonyoktól: ez tehát csupán Kézai Simon királyi irodai diáknak volt a nagy anachronizmusa, mely nemcsak a korban, hanem a létrehozó környezetben is roppant eltolódást jelentett, mert az 1283 körüli olasz városokból vetette át a rectorvlasztást a 370 körüli Szcitiába, Európa keleti határszéleibe.

Sem az 1200 körüli történeti rekonstrukció (vérszerződés, szeri gyűlés), sem az 1283 körüli szörnyű anachronizmus (*communitas, rector, capitanei*) nem alkalmasak tehát az ezeréves magyar közjogi gondolkozás megvilágítására s igazolására.

5. Szent István folytatja a pannóniai frank politikát. A főrendek politikai iskolázása. A *negatív bizonyítékok után* lássuk a *pozitív történeti fejlődést* és keressük meg a valódi magyar közjogi gondolkozás kezdetét és jellegét.

„Magyar történelem új rendszerben” c. könyvem elején¹⁾ rámutatok arra, hogy a honfoglaló örökös íjedelem egész természetesen és általános népvándorláskori szokás szerint rátette kezét az egész Kárpátországban az összes frank császári, német királyig morva nagyfejedelemi és pannon-morva-tót hercegi, tót zsupáni és vajdai várakra, *civitas-burg, curtis-castellum, grad* nevű uradalmi erődök és gazdasági udvarhelyek központjaira és falvaira, a későbbi 12 királyi vár eredeti területére és

¹⁾ Franklin Társulat 1931. 11. .j. — Erdélyi L.: Fejlődés a legrégebbi nagy. társadalomban. M agy. Kultúra. 1916. Különlenyomat 15—21. 1.

birtokaira, az ország nagy részére; a 40.000 honfoglaló magyar család pedig szabadon foglalt és terjeszkedett a fejedelmi birtokokon kívül eső sok területen, a pannóniai bajor telepések s a fejedelmi szolgákon kívül álló szabad birtokosok földjein és legelőin. A 40.000 család egy-két megyében is elfért volna bőven épp úgy, mint a 40.000 kun család 1238-tól kezdve, a tatárjárás körül elfért néhány tiszai megyében, vegyesen a magyar birtokosok falvaival. Annál inkább terjeszkedhettek az egész ország termékenyebb vidékein szétszóródva.

De éppen a szétszóródás, tetszés szerint való foglalás és sokfelé szerzett családi birtokok miatt s a külföldi kalandosokra vállalkozók önkéntes szövetkezései folytán a magyar hét törzs fölbomlott, összekeveredett.

Szent Istvánnak nem kellett törzsbirtokokat megszüntetnie, mert mindenki inkább szerzett birtokot a családjának, csak a meglévő gazdasági állapotokat garantálta, biztosította az első király idegen beavatkozások ellen, amikor kimondta törvényében, hogy mindenki azzal, amije van, a királyi adományokkal is szabadon rendelkezik: adhatja fiának, lányának, feleségének, rokonainak, egyháznak, s ebbe senki bele ne ártsa magát; hasonlóképpen önmagának is fönntartja ezt a teljes *domíniumot*, szabad rendelkező jogot az összes királyi birtokokon (5, 6, 35. te.). A kivétel erősíti a szabályt: csak a püspökök és kir. várispánok nem gyakorolnak domíniumot, mert ők az Isten háza, illetőleg emezek a király vagyonát kezelik; a többit annál inkább megilleti a domínium.

Az egész ország magánuradalmakra oszlik.

A legnagyobb birtokos, a király öre a közbiztonságnak, az életnek, vagyonnak, keresztény vallásnak.

Tanácskozásra összehívja valamelyik szenthelyre vagy várába *azokat, akiket akar, főpapjait és főtisztjeit*, udvari és vári ispánjait, s a honfoglalók ivadékai közül a seniorokat, a földesurakat, kiknek birtoka egyre kisebb. *A nép* is odagyülekezik a tanácskozó királyi udvar, kúria, zsinat köré, hogy kíváncsian meglássa az ország legelső embereit és frissiben meghallja, minő törvényeket hirdetnek ki. Tetszését is kifejezheti a döntés, határozatok után. *Ez jó iskola mindenkinek a közjogi ügyekről való gondolkozásra, jó nevelő eszköz a politikai tu-*

dásra; *de arról, hogy itt a nemzet, a honfoglaló magyarok utó-
dai mind részt vennének ősi közjogi gondolkozásukkal sorsuk
intézésében, arról szó sincs.*

Maga a király is, *Szent István* s az ő fiához intézett „*Institutio morum*”-a *a törvényhozás elveit Szent Benedek Regulájá-
nak 11. fejezetéből ismerte meg.* Ez valódi alkotmányos gondol-
kozás, *kitűnő közjogi tanítás, de nem ősi magyar hagyomány,*
hanem az olasz keresztény szerzetesek bölcs tanítása, mely leg-
jobban megfelel minden józan eszes gondolkozásnak.²⁾ E sze-
rint az atya, a király *tanácsot kér* első sorban a legderekből
öregebbektől, *főemberektől,* de igen fontos dolgokban *megkér-
dezi a fiatalabb vitézeket is,* aztán maga dönt, mint aki Isten»
Krisztus helyett uralkodik és Krisztus királynak felelős min-
den tetteért.

*Irányadó a régi és korabeli augustusok példája és a
monarchiájának és népének java.*

„*Királyi hatalmánál fogva*”, „*királyi határozattal*”, „*az
egész senatus kérésére*” rendeli el a törvényt a gyűlésen, mely-
nek neve „*királyi tanács*” (senatus), „*a főtiszték gyűlése*” (kon-
vent) a főpapok zsinatával (synodus, concilium). A zsinaton
főleg egyházi, vallási ügyekről határoznak, itt az apátok is részt-
vesznek, pl. Szabolcsváron (1Ü92), de a *püspökök rendes tagjai
a világi törvényhozó tanácsnak is.**)

*Ilyen közjogi gondolkozásban élnek a magyarok két szá-
zadon át, a XI. és XII. században. Az aradi véres országgyűlés
leírása a krónikákban határozottan későbbi korból való, mert
„nagyságos urak, bárók” gyűlése ez, amilyen csak az Árpád-
kor végétől fogva lehetett. Mivel akkor 72 várispán volt az
egész országban és állítólag Aradon 68 embert koncoltak föl az
országgyűlésen, világos, hogy ott már nemcsak a 11 várispán
verekedett (az udvari főtiszték egyszersmind várispánok), ha-
nem a csatlósai is segítettek uraiknak egymás ellen.*

6. Kálmán külföldies feudális kísérlete. Közben *Kálmán
király nagyot akart változtatni a magyar közjogi gondolkodá-
son, de szintén külföldi minták után.* Törvényében kimondta,

²⁾ Erdélyi: Magyarország társadalma XI. századi törvényeiben. 1907.
21. 1.

³⁾ U. o. 20—22. 1.

hogy Szent István király adományaiban s a régibb honfoglalás, kalandozások-kori birtokokban érintetlenül hagyja a szabad rendelkezés domíniumi jogát, de a további királyok adományait feudumoknak, hűbéreknek tekinti, amelyek csak a fiúkra és germanusokra, édes testvérekre, tehát csak az első fokú férfi rokonokra öröklődnek, s ezek nem létében visszaháramlanak a királyi fiscusra és új királyi adományozás alá esnek (Kálmán I. 20, 21. te.).⁴⁾

A vagyonjognak ez a megváltoztatása nemcsak magánjogi, hanem közjogi következtetésekkel is járt. Szent István a vagyonjogban minden magánuradalomnak s minden birtokosnak szabad kezet adott. Az egy családbbeliek közösen gazdálkodhattak, vagy széteszthették a birtokaikat, sőt el is adhatták, elajándékozhatták. Kálmán törvénye szerint ezt csak a Vásárolt és másképpen, irtással szerzett új birtokaikkal tehették meg, de az atyai örökséget, patrimoniumot királyi hűbérek, katonai zsold-tökének kellett tekinteniök, amely tőke elidegeníthetlen, voltaképpen továbbra is királyi birtok, amelyet a vitéze katonai hűségéért élvez, míg a család katonát ad és hűséges.

A birtokosok tehát már nem szabadon gondolkodó és cselekvő, gazdálkodó seniorok, urak, hanem a királynak családi magánvállalataiban is engedelmeskedni köteles katonái.

Szent István törvényhozó tanácsában a főpapok és királyi főtisztek mellett senior földesurak is beleszólnak az ország dolgába s adnak legalább tanácsot a királynak; de Kálmán király minden földesurat és birtokost, ki a későbbi királyoktól, Pétertől, Abától, Andrástól, Bélától, Salamontól, Gyészától, Szent Lászlótól kapott birtokokat, királyi birtokot élvező vitézének tarthatott, tehát a saját domíniumához számíthatott.

Így gondolta ezt el Kálmán király, de törvényeit az öcsésétől Álmostól származó magyar királyok, Vak Béla és fiai, unokái nem igen tartották érvényben, nem hajtották végre, hanem visszatértek a szent királyok törvényeihez.

Egyébiránt a XII. századból törvények nem maradtak, s e kornak sajátos közjogi gondolkozásáról nincsenek igazi emlékeink.

⁴⁾ U. o. 88—90. 1.

7. A szentkoronás magyar feudalizmus eredete. *Valami-féle közjogi gondolkozása, a fejedelemhez s az országos érdekekhez való viszonya az egész népnek vagy legalább a birtokos középosztálynak mindenkor megvolt, nemcsak nálunk, hanem más népeknél is.* De mi most annak a közjogi gondolkozásnak hiteles történeti bizonyosságait és kezdeteit keressük, amely szerint a nemzet tagjai általában jogot tartanak a közügyek, az ország sorsának intézésére, s amelyben a magyar rendek sajátos nemzeti alkotmányosságot fejlesztettek ki.

Ily értelemben *nem építhetünk a rectorválasztásra*, mert ilyen sohasem volt Magyarországon, csak az egyetemeken 1367-től kezdve. *Nem építhetünk az etelközi örökös fejedelemválasztás* Anonymusnál felsorolt *feltételeire*, mert Anonymus a hét magyar törzsfőnöknek sem etelközi, sem honfoglaláskori szerződését nem ismerte, hanem ő maga rekonstruálta, sőt költötte oly alakban, mely az ő korabeli, 1200 körüli *kir. ispánok magánjogi gondolkodásában hirtelen szakítást, forradalmat idézett elő.* Anonymus itt *nem a nemzeti köztudatból merített*, hanem a saját külföldi, párisi iskolázottságából és tapasztalataiból, s *merőben új közjogi gondolkozás, követelés csíráit dobta bele* a világi főurak, *a magyar királyi főtisztek szolgálati viszonyába* királyukkal szemben. Nem akarta ő az ispánok lázadását, de előidézte András herceggel együtt. Ha András ígéretei és az ispánok lázongásai sikerülnek, ez *merőben más viszonyt teremtett volna, mint* amilyen eddig volt, s *aminőt Freisingi Otto német püspök 1147-ben Magyarországon látott.* Ez azt látta, hogy ámbár a magyar ispáni rend tagjai *sokat tanácskoznak* otthon és a királynál, de ez ellen még *suttogni sem mernek*, s a király bármely szabadosa egymaga letartóztatja az urakat csatlósaik közt.

Annak a lázongásnak, mely Magyarországot 1204-ben 72 örökös ispánságra, közjogi hűbértartományra bonthatta volna, az ország egységét és a királyi tekintélyt féltő főpapok és udvari főtisztek aképpen vették elejét, hogy fölkérték a nagytekintélyű III. Ince pápát közbelépésre, ki elrendelte Henrik (Imre) király kis fiának, a négyéves III. Lászlónak megkoronázását (1204). A beteg király még ez évben meghalt, kis fia pedig a következő esztendőben.

A második segítség az volt, hogy II. András a trónralépéskor az eddigi koronázó eskühez új ígéretet csatolt. *Eddig a királyok azt ígérték esküvel, hogy védeni fogják az egyházat, özvegyeket, árvákat, elnyomottakat.* Ez lovagi eskü volt. Az egyház a szent koronát azért adta, hogy országos védelmezőjét kitüntesse. Azért a szentkoronát, amelyet a pápa Szent Istvánnak koronázására s utódainak felavatására küldött, a koronázó bazilikában, ennek kincstárában kellett őrizni, s nagy tekintélyű öre a fehérvári örkanonok lett. A királyavató korona szent volt, mert a pápa megszentelte és megkülönböztette a királyok házi koronáitól. A magyar királyavató korona azért is szent, mert Szent István fejét érintette és így szent ereklyévé lett. III. Béla király a szent ereklyét bele foglaltatta a bizánci Dukasz császár ajándékozta koronába és e fölé emelte kereszt alakban, keresztpántként, tetejére forrasztotta a Krisztus-képet és e fölé kitűzte a gömbös végű, hengeres kis aranykeresztet, így a szentkorona különösen ünnepelt szent ereklye lett. III. Ince pápa vagy a magyar főpapok és néhány királyhű úr *rávették II. Andrást, hogy az eddigi koronázó esküt megtoldja azzal az új esküvel: „A Szentkorona örökségeit pedig épségben megőrzöm”.* '

Eddig *Szent István domíniumi elve* uralkodott: minden birtokos, a király is, szabadon rendelkezik birtokaival, még a királyi adományokat is birtokosa adhatja fián kívül lányának, feleségének, rokonainak, egyháznak *stb.* II. András e szerint joggal szétoszthatta volna a 12 királyi ispánságot örökös családi birtokoknak, vagyis végrehajthatta volna Anonymus vérszerződését. De felülkerekedett *egyesekek közjogi okossága, a további királyok érdekeire s az ország közjogi egységére is gondolt és zseniális ötlettel megmentette ezeket a Szentkorona örökségeinek épségét biztosító koronázó eskü által.*

Szent István egyik ereklyéje, a Szent Jobbkéz már Szent László óta birtokos volt: volt egyháza, apátsága, voltak birtokai a bihari Érmelléken, a szentjóni apátság. Ennek birtokai elidegeníthetlen egyházi birtokok. Ilyen *elidegeníthetlen quasi egyházi birtokok lettek az új koronázó eskü folytán az összes királyi birtokok, a Szentkorona örökségei* azon különbséggel, hogy mégis ez utóbbiakból *csak lovagi szolgálatokért lehetett*

kapni földeket, haszonélvezetre addig, míg a lovagi *hűség* csorbát nem szenved, s míg lovas, *férfi* öröklő, apa után a fia, vagy az öccse. Ezzel megkezdődött a szentkoronás hűbériség Magyarországon az *egészen sajátos magyar feudalizmus, melynek nincs párja sehol*, de azért mégis hűbériség a lényeges tartalma. II. András király 1221-ben megjelent a pannonhalmi román stílusú és átmeneti csúcsíves boltozassal fedett bazilika felszentelésén s nagy örömeiben, ünnepi hangulatában Szent István és Vak Béla példáján felbuzdulva ő is adott gönyői kir. telkeket és közeli halászó helyeket az újjáépített egyháznak „dos”, „hitbér” címén ajándékol.

De a királyi udvarból III. Honorius pápához fordultak azon kéréssel, hogy II. András *király és fia Béla* visszaszedhesse azon *adományokat, amelyek a koronázó esküvel ellenkeztek. Háromszor kérték ezt a pápai engedélyt és háromszor kapták meg (1220, 1225, 1228⁵)* Ezekben az években a pannonhalmi egyháztól is visszavették II. András királynak nem katonai, lovagi jellegű adományait s hiába volt értök minden perlekedés.

Végül már felelhetünk arra a kérdésre, hogy *vájjon ez a sajátosan érdekes magyar szentkoronás lovagi hűbérrendszer a magyar nép közjogi gondolkozásából fakadt-e vagy az égből leszálló misztérium volt-e, melynek teljesen titkos az eredete.*

A magyar szentkoronás hűbérrendszer valóban teljesen sajátos magyar birtokjogrendszer, amelyből csakhamar közjogi alkotmányosság sarjadt ki oly virágzó formában, amelynek alig akadt párja a világon.

De vájjon mennyi része van a szentkoronás hűbérrendszer kigondolásában a magyar népnek és közjogi érzékének?

A Szentkorona tana nem az égből leszállott csodás misztérium, hanem bölcs ellenszere az Anonymus kigondolta vérszerződés ispánlázító pontjainak s András herceg könnyelmű ígéreteinek, pazarló kedvének. *A bölcs ellenszer kigondolója nem a magyar nemzet, nem a magyar köznemesség, hanem egykét királyka s országszerető főúr és főpap.* Első sorban a magyar főpapi rend, támogatója a pápa.

⁵) Erdélyi: Az egyházi vagyoni eredete és jellege Magyarországon, Bp. 1913., 32—34. I. (Magy. Kultúra külön kiadása).

8. **Az aranybulla magánjogi viszonyból eredt, de alkotmány és köznemesi rend nőtt ki belőle.** *A szentkorona tannak legkevésbé kigondolója a magyar köznemesség.* Sőt első sorban *ez akarta keresztül törni azt a tant az aranybullával* 1222-ben. Pedig a Szentkorona tana uralkodó alapeszméje a magyar rendi alkotmánynak mindmáig, 1205-től különösen 1848-ig, vagyis hat-hét századon át.

Az aranybulla legfőbb és központi cikkelye a 4-ik cikkely, mely szerint a királyi serviens vagyis az akkori modern királyi hadsereg dereka, a páncélos királyi lovag és csatlós hadi nép, ki királytól kapott hűbértanokon él, több eke földön, több százholdas birtokon vagy kis falusi telken, a királyföldet önálló szabad birtokának akarja tekinteni, oly királyi adománynak, amely Szent István II. 35. törvénycikkelye szerint teljes domíniummal elidegeníthető, ha az adományosnak nincs fia. Az aranybulla 4-ik cikkelye tehát át akarja törni II. András új koronázó esküjének érvényességét. Az aranybulla legtöbb cikkelye egyszerű folyománya a 4-ik cikkelynek, a szabad birtok elvének, amelyből következik, hogy a királyi serviens nem tartozik a királyi uradalmak, várak, curtisok szolga és szabad népei közé, nem tartozik a királyi uradalom katonasága, a régi ministerialis várörök közé és a vár jobbágyok tiszti kara alá, nem tartozik a várispánt helyettesítő jobbágy, a vár udvarbírája s ennek uradalmi bírósága alá, nem tartozik úrbéres szolgáltatásokkal, szállásadással, ajándékokkal, földbérrel stb. a királyi uradalmaknak stb.

Az 1222. évi május hó elején kelt aranybulla igazi jellegét legjobban megvilágítja III. Honorius pápának ugyanazon évi decemberben kelt rendelete, amelyben megemlíti, hogy nagy *igazságtalan követelések* hírére hallotta a pápa Magyarországból, hogy ott egy évben két gyűlést tartott a nagy tömeg (serviensek) s azt követelte, hogy *a király űzze el a princeps vagy nobilis című királyi főtiszteket, méltóságaitól és hivatalaiktól fossza meg őket és ossza szét földjeiket köztük* (a serviensek közt).⁶⁾

⁶⁾ Karácsonyi János: Az aranybulla keletkezése és első sorsa. (1899. Akad. Értek. Tört. !f. oszt: XVIII. köt. 7. sz.) 26. 1. — Erdélyi László: Az

Ezek valóban *agrár forradalmi követelések* a királyi hűbéres katonaság részéről, mely szabad birtokot és domíniumi jogokat követel Szent István törvénye alapján s a Szentkorona birtokainak épséget biztosító koronázó eskü ellenére.

II. András megadta a kért szabadságot uradalmi vitézeinek, negyedév alatt visszavonta, kilenc év múlva megint megadta, de nem hajtotta végre; 1267-ben IV. Béla és fiai érdemes harcosaiknak, a servienseknek hálából megadják a nemes címet s az aranybulla kis kivonatát tetemes változtatásokkal és a szabad rendelkező jognak csupán a vásárolt és saját szerzeményű birtokra szorításával, de nem a patrimoniumra is kiterjesztett érvényesítéssel; III. András, ki trónját köszönhette az új nemességnek, a volt servienseknek, újra kimondja a szabad rendelkező jogot, de ez mégsem érvényesülhet tovább, mikor I. Károly rendet teremt és Nagy Lajos sem tartja fenn, mikor hálából a nápolyi háború magyar lovagi segítségeiért törvényerőre emeli az aranybullát a 4-ik cikkely nélkül (1351).

Az aranybulla nem a magyar nemzet közjogi gondolkodásából fakadt, hanem különböző származású, részben külföldről bejött páncélos vitézeknek azon magánjogi törekvéséből, hogy szabaduljanak a királyi uradalmi tisztek nyomása alól és minden uradalmi köteléktől, az uradalmi földek elidegenítésével s magánbirtokká alakításával.

Nem közjogi az aranybulla abban sem, hogy *a serviensek szolidárisak a szabad jövevényekkel s a szabados vár jobbágyokkal és várörökkel*, mikor ezeket is védelembe veszik a királyi főtisztek vagy nemesek elnyomó, zsaroló, sikkasztó gazdálkodásával szemben, s érdekükben egy-két cikkelyt szoríttatnak be az aranybullába a kir. uradalom terhére.

Nem közjogi követelés és kikötés az sem, hogy *a serviensek évenként egyszer Szent István ünnepén Fehérvárott a városon kívül táborozhassanak, országos gyűlést tarthassanak, ott panaszait, sérelmeiket a kir. uradalmi tisztek ellen megbeszélhessék és követeik útján a király vagy nádor elé juttathassák, ki orvosolni fogja a panaszokat.*

aranybulla társadalma. (Emlékkönyv Fejérpataky László . . . ünnepére 1917. 82—108. d.). — U. a. Magyar történelem új rendszerben, 40—41. l.

Az országos ünnepen való megjelenés szabadságát *igazi szabad birtokos emberek nem kérhették*, hanem csak olyanok, akiket uradalmi kötelek ebben régtől fogva gátoltak. De az *uradalmi kötelekekből szabadulni akaró páncélos vitézeknek ez a követelése* — noha uradalmi talajban, viszonyokban gyökeredzett — *mégis közjogi gyümölcsöket termett*, mert a fehérvári táborozás, gyűlésezés, szónoklatok, panaszok, új orvoslások tárgyalása és előterjesztése a király és kormánya, főtisztjei, bárói és a főpapi rend elé üdvös törvényhozást indít meg.

A gyűlésezés szabadsága 1222-ben kötelezővé teszi a király vagy nádor megjelenését és a panaszok orvoslására való készségét, 1231-ben kötelezővé teszi *a főpapi rend megjelenését*, 1267-ben a *bárók és köznemesi rend követeinek megjelenését s így megszületik a magyar országgyűlés*, meg ennek közrendi háza, *alsó táblája*, amely „szokás szerint a bárók kizárásával” tárgyal a főpapok jelenlétében, nyilvános parlamentben, s a *külön tanácskozó bárók* is ráfüggesztik pecsétjüket a parlament határozataira (1289, 1298/9).

9. Mikor született meg tehát a magyar nemzet közjogi alkotmányos gondolkozása s vajjon mennyi idős ?

A magyar nemzet közép és alsó számos osztályának tömörülése köznemesi renddé és úrbéres jobbágysággá *1267-ben tette meg az első döntő lépést* ÍV. Béla és fia István király többéves belső háborúja után. *Akkor omlott össze a régi világ, mely már 1205 óta bomladozott, s akkor indult meg határozottan a rendi alkotmány és közjogi élet útján* abba a *sajátos magyar irányba*, amelyben feltűnő párhuzamosságot mutat egy-két főpontban az angol alkotmány legnevezetesebb kezdő tényeivel.

Az angol magna charta 1215-ben nagyon fejlett hűbériséget tüntet ugyan fel, amelyet az 1222-iki aranybulla teljesen megtagad *úgy a földbirtokra, mint a főtisztiségekre nézve*; de fel kell hívnunk a magyar tudósok figyelmét arra, hogy a magnacharta *biztosítéka lényegben egyezik* a hét évvel későbbi magyar *aranybulláival*: mindkettő azon nagybirtokosok kezébe teszi le az ellenállás jogát, akiket csakhamar a magyarok is báróknak neveznek, de akiket az 1222-iki aranybulla a főpapok mellett jobbágyuraknak és nemeseknek nevez. Jól meg kell je-

gyezni, hogy e „*nemesek*” „kiváló nembeliek”, Anonymus szerint „*de nobili genere nati*”, királyi főtisztek és főtiszti, gazdag családokból származtak, még ha idővel elszegényedtek is. Ezek 1217 körül kezdik fölvenni normann lovagoktól hallott s királyi főtisztet és nagybirtokost jelentő *báró* címet, a királyi serviensek pedig 1267 körül kezdik hivatalos királyi elismeréssel is fölvenni a báróktól levetett „*nemes*” címet.

A másik párhuzamos fontos tény egyfelől az angol lovagok betörése az angol parlamentbe 1265-ben, amikor megszületik a parlament közrendi háza két-két követtel minden grófságból és városból; másfelől a magyar kir. serviens nemesek követküldési joga és kötelessége az 1267-iki királyi szabadságlevélben, 2—3 nemes követ kötelező megjelenése a fehérvári Szent István-ünnepi gyűlésen.

A harmadik párhuzamos fő tény az angol és magyar törvényhozó gyűlések parlament neve, nálunk az 1289. és 1299-iki országgyűlés emlékében.

Mennyi idő s a magyar közjogi gondolkozás és rendi alkotmány? — Hétszáz éves. Ennyi ideje annak, hogy a törvényhozó jog gyakorlásában nemcsak a király és főpapi, főtiszti tanácsa vesz részt, hanem a XII. században keletkezett új örökölhető, tehát függetlenebb nagybirtokok urai és a királyi uradalmakból kivált köznemesek is vagy személyesen vagy követeik útján.

10. Eckhart és Molnár álláspontja. Miután jól a lábunk alá néztünk és minden lépésünk szilárdságát kitapogattuk, most már nézzük meg, *mit mond Eckhart Ferenc és mit mond vele ellentétben Molnár Kálmán s próbáljunk állást foglalni mellettük vagy velők szemben, a történeti igazság szerint.*

Eckhart kifogásolja a jogtörténészek azon *sovinizmusát*, mely alkotmányunk **ezer évét** emlegeti, mintha már a honfoglalók oly fejlett alkotmányos viszonyok közt éltek volna, aminő még a XX. században is kevés nemzetnek jutott osztályrészül — Molnár ezzel szemben azt vallja, hogy alkotmányunk ezer évére joggal hivatkoznak a jogászok, mert az alkotmány alapgondolata a vérszerződésben már megnyilvánul s forradalmi átalakulás nélkül fejlődött ki az *aranybullán*, III. Endre törvényein, az *ósiségi* törvényen, Zsigmond törvényein, a nádori

törvényeken, II. Ulászló törvényein stb. keresztül. — A fentebiekben láttuk, hogy itt általánosságban *az ezer év kritikájára nézve Eckhartnak van igaza*. Téved Molnár, mikor közömbösnek mondja, hogy *a vérszerződés létre jött-e* s elég az, hogy Anonymus korában a vérszerződésben foglalt elvek úgy élnek a magyar köztudatban, mint alkotmányos életünknek kezdettől fogva érvényesülő alapjai. Téved Molnár abban is, mikor *tagadja a forradalmakat alkotmányunk fejlődésében*. Nem tudja, hogy *a vérszerződés* nem a magyar nép, hanem csak a hétmagyer (hetumoger) törzsfőnök nevében beszél s ezek utódai számára, az Imre-kori *ispánok számára ígért örökös tiszti javadalmakat, ami ellen az aranybulla és utána sok törvény tiltakozott. Erről a vérszerződésről*, amelyet Anonymus gondolt ki és csak kéziratban mutogatott egyes ispánoknak, *a magyar nép nem tudott, de nem is akart tudni*. A vérszerződés *forradalomba*, lázadásokba vitte az ispánokat András herceg mellett Imre király ellen. Ez az összefüggés a tények találkozásából igazi historikus előtt világos, mert Anonymus csak III. Béla király után, Imre király idejében írhatta honfoglalás-történetét s benne a vérszerződést; ebben a honfoglaló hétvezért és a saját korabeli kir. várispánokat egy cím alá hozta (principes = nobiles);⁷⁾ ugyanakkor az író elvesztette Béla király kancelláriájában viselt jegyzői állását és új állását műve inscriptioszerű, oklevelekéhez hasonló első sorában meg kellett volna jelölni és nem jelölte meg, mert ilyent nem kapott, tehát kegyvesztett lett, mert oka volt vérszerződésével az ispánok és András herceg lázadásainak.

Mily távol áll e tényektől Molnár Kálmán ily nyilatkozata: „... ha minden kort a maga gondolatkörében nézünk, akkor igenis Anonymus szerint már Etelközben létrejött vérszerződésben megtaláljuk az Eckhart által ismételtlen megcsip-

⁷⁾ Anonymus codexében majdnem minden lapon ismétlődnek e kifejezések: „*Árpad dux et sui nobiles ... Árpad dux et sui principes . . .*” ahol a honfoglaló fejedelem és a törzsfőnökök intézkednek, cselekednek egészen úgy, mint a magyar királyok szoktak cselekedni udvari és vári főtisztjeikkel, vagyis nemeseikkel 1200 körül. Anonymus éppen ezen nemeknek eredetét és honfoglalását tűzte ki könyvírása céljával, tehát az ispáni családokét. (Tört. Szemle 1914. Erdélyi L.: Anonymus korának társadalmi viszonyai.).

desett „közjogibb irányú jogérzetet”, amelyet a magyarság még „az őshazából hozott magával!” (Eckhartnál a 350. l., Molnárnál a 6. l.).

Molnár aztán fölveti a kérdést: „*Forradalmi megmozdulás eredménye-e az aranybulla?*” Feleletében tagadja a forradalmiságot, mert az aranybulla — szerinte — nem új jogokat csikart ki a királytól, hanem a királyi joggal való visszaélések megszüntetését célozta. Egy régi szabály megváltoztatása nem forradalom. II. Endre népének óhajtását teljesítette nem forradalmi úton (7, 8. L). — Ezzel szemben tény, hogy 1222 december közepén a pápa megbízta az egri püspököt és két cistercita apátot: vizsgálják meg, mi igaz abból, amit a magyar kir. udvarból panaszolnak előtte, hogy az egész nép évenként kétszer akar egybegyűlni s roppant sokaság igazságtalan dolgokat szokott követelni a királytól, hogy t. i. az országnak előttük gyűlöletes főurait és nobilisait méltóságaiktól és hivatalaiktól foszsa meg, az országból űzze ki s jószágait a nép közt ossza szét.⁸⁾ — Ez kétségtelenül az aranybulla mozgalmára vonatkozik és lehet-e tagadni, hogy ott forradalomról van szó, mely földeket akar s a méltóságviselő nobilisok, nemesek elkergetését, mint ahogy 1218-ban kikergették az országból a keresztes hadjáraton levő magyar király helytartóját, a kormányzót, János esztergomi érseket?

A jogász felfogással szemben tény, hogy az aranybullát agrárius katonaforradalom erőszakolta ki a királytól, még pedig *nem a honfoglaló magyarok ivadékai*, kik már jórészt a nemes ispáni karban foglaltak helyet, hanem az a páncélos servients = szolgáló csatlós elem, akik az egyházi lovagrendekben is a nemes lovagtestvérek segítő szolgálói voltak, s akiket a magyar királyok részben a harciasságukkal és páncélos fegyverzetükkel kitűnt hadifogoly szolgáló néposztályokból szabadítottak föl (pl. két dejtei szláv pohárnok = pintér legényt, kiket atyjok páncélos fegyverzettel szerelt föl s kik Ottokár ellen vitézül harcoltak). Ezek közé beálltak szabad páncélosok, szegény lovagok is, kik különböző nagyságú kir. hűbérteleket kaptak. De mindezek többnyire nem magyar honfoglalók ivadékai,

⁸⁾ Erdélyi L.: Az aranybulla társadalma. (Fejérvataky-Emlékkönyv 1917, 82. l.).

hanem elmagyarosodott régi, esetleg teljesen fölszabadított hadifogoly ivadékok vagy szabadon bejött külföldi ritterek. Ezek követelték, hogy királyi hűbérföldeiket a király nyilvánítsa szabad birtokoknak Szent István 35-ik törvénycikkelye szerint, de az 1205. évi koronázó eskü ellenére.

E tényeket nem ismerve Molnár Kálmán hosszú fejtegetést ír a „**jogászi szemlélet**”-ről (10—14. l.), mely volta-képpen fölszabadítja a jogászi képzelődést a történeti tényekkel való nemtörődésre. Mert ki mondja meg, hogy hol végződik a kezdő jogász, ki ragaszkodik a jogforrások eredeti szövegéhez, s hol kezdődik a képzett jogász, ki a formákban megtalálja a jog lelkét, amihez „az érvényesült formáknak esetleg még oly biztos felismerése sem juttat bennünk közelebb?”

A historikusok is megkülönböztetnek kezdőt és kész szak tudóst, s tudjuk, hogy ez utóbbi mélyebben lát bele a történeti adatok összefüggésébe, de különbséget tesznek historikus és jogász közt is, megkövetelve, hogy *a jogász, ha fölcsap historikusnak, jogtörténésznek, akkor a történeti tényeket és összefüggéseket alaposan vizsgálja meg s ellenőrizze, küszöbölje ki a képzelődés veszélyeit. Itt legjobb ellenszer az általánosítások kerülése különösen kezdetben, mikor még csak néhány jogtörténeti forrásunk és adatunk van.* Ezeket éppen ritkaságuk s hiányosságuk miatt szinte mikroszkopikus pontossággal kell megfigyelnünk, így tesznek a *külföldi tudósok is, kik ámulva hallják a magyar jogtörténeti misztériumokat, mert sehogy sem illenek bele az egyetemes történeti fejlődésbe.* Holott pompásan beleillenek, érthetők és természetesek lesznek, bár *megőrzi sajátos magyar zamatukat, ha gondosan olvassuk forrásainkat körülményeikkel együtt.*

10. Mikor a magyar közjogi gondolkodás korát, tehát kezdetét akarjuk megállapítani, helyes megkülönböztetést kell tennünk.

Korábban *beleiskolázódtak a közjogi gondolkodásba a főpapokon kívül a főtiszti családok fejei és fiai, a királyi ispánt rend tagjai. Az iskolázást új alapokon kezdte meg Szent István.* Az ő tanácsulésein nem hangozhattak a régi pogány törzsfőnökök politikai elvei. A *krisztusi és nyugati politika* elvei érvényesülhettek csak századokon keresztül, tehát okvetlenül *föl*

kell vennünk az ősi honfoglaló hagyomány megszakadását a fejedelem és alattvalói közt levő jogviszonyra nézve.

A királyi ispáni rend magába olvasztotta a honfoglaló magyar családok főbjeit, s természetes, hogy ezek politikai gondolkozása egy-két nemzedék alatt átformálódott.

Legfeltűnőbb magyar vonását a politikai gondolkodásnak egy külföldi író figyelte meg és írta le: Otto freisingi püspöknek tünt fel, hogy a magyar ispánok a görögök módjára sokat tanácskoznak; semmi nagy dologba nem fognak bele gyakori, hosszas fontolgtatás nélkül. A főbkek magukkal viszik zsöllyéiket (sella) a királyi kúriába s így tanácskoznak közügyeikről, télen pedig odahaza teszik ugyanazt. A királynak nem mondanak ellen, még suttogással sem merik boszantani. — Ebből következik, hogy a főpapi és ispáni rend a királyi tanácsban csak segíteni igyekszik hozzászólásaival a királyi terveket, előterjesztéseket; eszöket, tudásukat, tapasztalataikat a magyar urak a királyi tekintély emelésére igyekeznek fölhasználni.

Ezzel szemben *nagy szakadás éppen a vérszerződés* keletkezésének kora, az ispánok lázongása, örökös ispánságok követelése András herceg ígéreteivel és biztatásával.

E nagy szakadást a szentistváni közjog ispáni gondolkodásában nyomon követte a serviens páncélosok lázongása és követelődzése, mely az aranybullához vezetett. Innen kezdve megindul a magyar vitézi középosztály politizálása, de nem a honfoglaló ivadékok agyában, hanem az idegen eredetű, ámbár már elmagyarosodott s magyarokkal keveredett vitézek soraiban, akiből ötven év alatt kialakult a magyar köznemesi rend. A serviensek politizálása nem törvényhozással kezdődik, hanem a királyi főtisztek elleni panaszokkal, s ezekre orvosságot kérnek nem törvények, hanem hivatalvesztések alakjában. Vagyis e politizálás eíejénte csak fegyelmi vizsgálatot és fegyelmi bíráskodást kívánt a zsaroló főtisztek ellen. Közigazgatás és bíráskodás az első funkció a serviensek tervében. Az első törvényhozás, amelyben a serviens középosztály mint nemesi rend résztvesz: a kán törvény 1279-ben.

Ily módon szabatosan megállapítottuk a magyar közjogi gondolkodás korát vagyis kezdetét a szentistváni ispánok és

seniorok tanácskozásában Kr. u. 1000-tól kezdve, s a szentkorona *köznemesi rendiének* törvényhozó működése megkezdésében (1267—1279).

11. Molnár aztán még sokat ír *az aranybulla jelentőségéről*. Mert *Eckhart ezt csekélynek tartja* a saját korában. Itt azt kell mondanunk, hogy az aranybulla érvénytelen volt ugyan százharminc évig, de azért sokat kísérleteztek új meg új módosításaival. Tehát mégis *erősen hatott*.

Az ellenállási záradékot, mely a főpapokat és kir. ispánokat megillető jog volt, II. András már 1231-ben kihagyta. Nagy Lajos aranybulla átiratában nem félt tőle, de Zsigmond szintén törölte, aztán mégis megmaradt az ellenállás joga Nagy Lajos átirásának átirásaiban 1687-ig. Molnár az ellenállást mint egyetlen alkotmány biztosítékot az őshazából származtatja, mert nem veszi figyelembe, hogy a király a főpapok és kir. ispánok részére csupán ellenmondási jogot enged a páncélosoknak adott ígéreték uradalmi megsértéseivel szemben, nem pedig fegyveres ellenálló jogot a köznemeseknek is, amilyenek akkor még nincsenek. A *nemes* = kiváló nembeli s nem egyszerűen valamely nemből származó, valamint a fogas, szemes, füles, nyakas stb. nem azt jelenti, hogy az illetőnek foga, szeme, füle, nyaka van, hanem hogy kiálló fogú, éles szemű, nagy fülű, kemény nyakú. A „**köznemes**” szó, mely bármely magyar nem genus tagját jelentette később, **eredetileg ellenmondást fejez ki, tehát képtelenség.** A nobilis a jobbágyurak (nádor, kir. udvarbíró, tárnok stb.) mellett ugyanaz 1222-ben, mint 1231-ben és később a báró és főbáró, vagy kir. főtiszt a vidéken és udvarban. A bármikor elcsapható kir. főtisztnek nem kaphattak igazi fegyveres ellenálló jogot, hanem csak ellenmondó, ellenőrző jogot arra, hogy ők is tegyenek jelentést, panaszt a királynak a királyi várnépet zsaroló egyes ispánokkal szemben. *Erre első sorban a nádor volt kötelezve*, de jogot nyertek rá a főpapok és a kir. főtisztnek mind. *A köznemesek nem*, mert ezeket az aranybulla servienseknek nevezi, ezek pedig nem kaptak ellenálló jogot. Aki az igazi társadalmi viszonyokat ismeri, az tudja, hogy *itt gondolni sem lehet őshazából hozott ellenálló jogra s alkotmánybiztosítékra.* Az aranybulla csak idővel lett alkotmány, de alkotmányt az aranybulla 1222-ben még nem

tartalmazott. Ezt az oklevelet a király *mint uradalmi szabadítólevelet* adta uradalma eddigi katonasztálynak, nem pedig mint alkotmány szerződést országa összes népeinek vagy nemesi rendjének. *Nem adta a nemeseknek*: nem a kir. főtiszteknek, mert az aranybulla nagyrészt a kir. főtiszték (= nemesek) ellen szól; s *nem a köznemeseknek*, mert ilyenek akkor még nem voltak. Újra meg újra hangoztatom ezt, mert megcsontosodott régi tévedést kell itt kiirtani a magyar alkotmány- és jogtörténetből társadalomtörténeti alapon.⁹⁾

12. Molnár Kálmán füzetének nagyobbik fele *a szentkorona tanáról* szól (24—59. 1.). *Marczalival* szemben hangoztatja, hogy **a szentkorona tana nem szűnt meg az ősiséggel**. Ebben igaza is van, mert a király koronázáskor ma is esküt tesz a Szentkorona örökségeinek épségben való megőrzésére és visszaszerzésére s mert az egyházi birtokokon kívül minden terület a szentistváni országhatárokon belül a Szentkorona birtoka, mely bár adás-vétel tárgya lett, tehát ősiségi és fiskális korlátait már lerázta, de azért elmondhatjuk, hogy a Szentkorona birtokjoga épségben áll fenn és egy talpalatnyi földje sem idegeníthető el jogosan a Szentkorona birtokjogából más felségjog körébe. Nagyon jól teszik a magyar jogászok, ha a Szentkorona jogához ma is ragaszkodnak. A történeti eredet és fejlődés ezt igazolja.

Dékány István, a módszertan specialistája, szintén mondott véleményt a Szentkorona tanáról, s ezt Molnár nagyon gyengén utasítja vissza, pedig Dékány iskolapéldaként hozza föl a Szentkorona tanát arra, hogy ez a közjogi felfogás *csak óhajtként élt századokig*, de nem tévesztendő össze a valósággal, mert *nem volt elég erős a feudális gazdasági és hadi érdekek visszaszorítására*.¹⁰⁾ — Véleményéből az látszik, hogy Dékány nincs tisztában a Szentkorona tanával és birtokjogával. Miután ez t. i. a koronázó esküvel elidegeníthetlenné tette a királyi birtokokat, ezentúl a király e birtokból, a Szentkorona örökségeiből *csakis feudumokat adhatott*, vagyis lovagi hűbére-

⁹⁾ Erdélyi L.: A tizenkét legkritikusabb kérdés, Kolozsvár, 1917, 143—149. 1. — U. a. Magyar történelem új rendszerben. Bp., 1931, 40—41. 1.

¹⁰⁾ Molnár id. m. 26. 1. Dékány I.: „A történettudomány módszertana”, 1925, 18. 1.

ket katonai szolgálat jutalmául és jövő biztosítására, zsold helyett, a hűséges lovagi, katonai szolgálat tartamáig, föltételesen, ideiglenes használatra, elidegeníthetetlenül. **A Szentkorona tana** tehát egyáltalán **nem törekedett a feudális gazdasági és hadi érdekek visszaszorítására, hanem éppen ellenkezőleg ezek ápolására.** Vagyis a Szentkorona tana nem a megvalósíthatlan óhajtásnak, hanem a legigazibb történeti realitásnak az iskolapéldája. Dékányt éppen a jogászok, helyesebben a magyar feudalizmust tagadó és hűbéri terheket vállalni, banderialis terhet megváltani nem akaró XVIII.” századi nemesség álláspontja zavarta meg.

Eckhart Ferenc a Szentkorona tanáról — mint Molnár Kálmán elismeri — keveset írt. Kritikátlanak mondta Timon tanítását a Szentkorona jogairól s az ezen nyugvó államfelfogásról — s Molnár kénytelen ezt is elismerni. Hiába tagadja azt, hogy Timon volt a Szentkorona tanának modern fő képviselője még a külföldön is, mert könyvét lefordították német világnyelvre. Timon könyve idehaza is nagyon elterjedt, több kiadást ért, s tanítása lényegben általánosan uralkodott. Hajnik és Tagányi tanítása kevésbé volt ismeretes, különösen az a különbség, mely ezeknek és Timonnak a tanítását egymástól elválasztotta. **Ami a korona szó emlegetését és jelentését illeti Cseh- és Lengyelországban,** ezek az analógiák kellő megkülönböztetésekkel figyelmet érdemelnek Eckhartnál (corona regni, a korona tartományai). Itt csak az a kifogás Molnárnál, hogy Eckhart tovább nem részletezte a hasonlóságokat s nem mutatott rá a különbségekre.

Molnár tehát *nagyon behatóan elmerül a Szentkorona tanának vizsgálatába.* De szerencsétlenül *Etelközben* a vérszerződéssel kezdi. Itt halmozva van a hiba. Mert az igazi etelközi fejedelmválasztó szerződést nem ismerjük. Az Anonymus-féle vérszerződés pedig csak egy-két évvel előzi meg a Szentkorona tant, mely egyenesen reakciója a vérszerződésnek, a legteljesebb ellentéte. Az Anonymus-féle vérszerződés logikus következménye föl akarta darabolni az országot örökös ispánságokra, a Szentkorona örökségeit biztosító koronázó új eskü pedig 1205-ben éppen azt a földarabolást akarta lehetetlenné tenni. Az meg az etelközi örökös tejedelmválasztásnak nem

tudását jelenti, hogy Molnár szerint „már a *vérszerződésben* megtalálhatjuk **az államfő esetenkénti választását** előíró alapvető rendelkezést” (31. 1.). Hiszen Lebed (Levédi) magyar fővezér Konstantin császár 945-ik évi magyar követi értesülései szerint azzal hárítja el magától a fejedelmválasztást, hogy nem remél örököst, mikor a kazár khagán a fejedelmválasztásokkal járó viszályok elkerülése végett öröklő fejedelmeket akar a magyaroknál, egyetlen fejedelmválasztást egyszer s mindenkorra, a további választások kizárásával.

Molnár tovább azt mondja, hogy a Szentkorona tant második fokon körülbelül az aranybullától számíthatjuk (32. 1.)-Pontosan ezt úgy kell mondanunk, hogy a Szentkorona tant az Anonymus-féle vérszerződés közvetlen ellenszereként 1205-től kell számítanunk, az 1222-iki aranybulla pedig e tant, illetőleg az új koronázó eskü érvényét a Szent István-féle II. 35. törvénycikk alapján keresztül akarta törni a kir. serviens-birtokok elidegeníthetőségével, de ez a célja az aranybullának 1848-ig, illetőleg a földtehermentesítés végrehajtásáig, a múlt század ötvenes évéig meghiúsult.

Sokat foglalkozik Molnár azzal, **volt-e szerződéses viszony a királyi adomány folytán az adományossal,** a nemes birtokossal. Az idevonatkozó eltérő és ingadozó véleményekkel szemben ki kell mondanunk, hogy igenis volt szerződéses viszony. Néha ez világosan ki van fejezve a kir. servienst kinevező oklevelekben vagy nemesítő diplomákban, pl. ezen kifejezéssel: „*sub vexillo regio debeant militare*”, „kir. zászló alatt tartozzanak katonáskodni”.¹¹⁾ Ez alapon a hallgatólagos szerződés az, hogy a páncélos vitéz és családja addig használja a kir. adománybirtokokat, míg hűséges és katonát tud adni, míg magtalanná nem lesz vagyis férfi ivadéka van. A hűtlenség eseteit később törvények sorolták fel (1462).

Abból, hogy a „*sine iusto servitio*”, „*az igaz szolgálat nélkül*” nyert kir. adományokat a magyar király visszaveheti, Eckhart hűbéri vonást olvas ki, Molnár pedig ezt tagadja, sőt ebből *magyaros zamatát érzi* ki a hűbérességtől ment magyar

¹¹⁾ Erdélyi L.: Árpádkori társadalomtörténetének legkritikusabb kérdései. 1915, 147. 1.

adományrendszernek.¹²⁾ — Itt is Eckhartnak van igaza. Pannonhalmától 1224 táján visszavették a kir. ispánok a gönyői stb. kir. adományt, mert a földbirtokot a király nem katonai szolgálatért adta, hanem egyházszentelés ajándékául (1221). S a pápa beleegyezett, hogy II. András király visszaszedhesse az egyházi adományokat is, ha ellenkeznek a koronázó esküvel (1220, 1225, 1228). A katonai, lovagi szolgálat pedig mint a földadomány ellenértéke határozottan feudális viszonyt jelent, amelyet Zsigmond banderialis törvénye 1397-ben és 1435-ben szabályozott először a jobbágytelkek arányszáma szerint (egy-egy lovas vitéz — nem jobbágy — kíséri a nemest minden 20, majd 33 jobbágytelek, körülbelül 1000 holdnyi birtoka után).

Nagy tévedés Molnárnak az az állítása, hogy az aranybulla 3-ik cikkelye *kizárja a király adószedési jogát* a szabad birtokon s ezzel kidomborítja a különbséget a magyar adományrendszer és a külföldi hűbériség közt. Szerinte „a nemest terhelő személyes *honvédelmi kötelezettség* is csak a fejlődés későbbi folyamán jut kapcsolatba a földbirtokkal” (39. 1.).

Ez a kettős kijelentés mutatja, mennyire félreértik nálunk a középkori törvényeket. **A serviens és nemes lovas kezdettől fogva mint királyi páncélos hűbéres kapta a királyi földet, s ily páncélosok teszik a királyi derékhadat** *Freisingi Otto leírása szerint már 1147-ben* és némileg korábban is Kálmán király törvénye (I. 40.) után, amelyben páncélos lovasokat követel a várispánoktól, egyet-egyét minden 100 penzányi szabad dénár földbérbjövedelem arányában. A serviensek *honvédelmi kötelezettségét az 1222. évi aranybulla már új és az eredetnél kisebb fokon mutatja*, elejtve a külföldi hadjárati kötelezettséget. A lovagok, nemesek hadkötelezettségének elve kezdettől fogva nemcsak a *nemesek személyét* terhelte, hanem „*tehetsége szerint*” (secundum facultates suas) köteles volt a nemes ember *birtokai arányában* lovas csatlósokat is vinni magával, akik őt felöltöztessék, a lóra segítsék, a csatában körülvegyék és megvédjék, neki tartaléklovat és friss fegyvereket nyújtsanak át, egyszersmind neki díszkíséretül szolgáljanak. **Zsigmond 1397. és 1435. évi banderialis törvényei csak számszerűsítették,**

¹²⁾ Molnár id. m. 39. I.

a jobbágy telkek számarányával fejezték ki a régi, eredeti hadkötelezettséget, a „*secundum facultates suas*” kifejezést, amint ezt Zsigmond király az 1397. évi temesvári országgyűlésen, az aranybulla 7-ik cikkelyének értelmezésénél világosan kimondja.

Az a magyar jogtörténeti vélemény, mely a nemesek hadkötelezettségét — kivált a „személyes” kötelezettséget — a királyi adománynál későbbi eredetűnek véli: mutatja a nagy úrt, mely a jogászt a valódi történelemtől elválasztja.

Hasonló történeti tévedés az az előbbi állítás is, hogy „a magyar adományrendszer . . . az *aranybulla* 3-ik cikkelye . . . **kizárja a király adószedési jogát** a szabad birtokon, s ezzel kidomborítja a különbséget a magyar szabad birtok s a hűbérurral szemben szerződéses kötelezettséggel (anyagi szolgáltatásokkal, hűbéradóval) terhelt *hűbéri birtok közt*”.

A tévedés ott van, hogy az aranybulla 3-ik cikkelye nem beszél adószedésről, mert még akkor adószedés nincs is Magyarországon. Az a 3-ik cikkely a servienseket fölmenti minden kir. uradalmi kötelezettségtől, mert a 4-ik cikkelyben a serviens-birtokokat a királyi birtokokból kiszakítva ezentúl — de csak néhány hétig szabad birtokoknak nyilvánítja. A *szabad dénárok* földbért jelentenek, nem adót; a *collecta victualium et denariorum* mint élelem- és pénzgyűjtés a hadbamenő király részére oly önkéntes adakozás volt 1222 körül, mint ma a hadi-kölcsönkötvény-jegyzés és az élelmiszer-rekvirálás. Rokon a rendkívüli hadiadóval, sőt a kötelező évi pénzváltás elengedésével elmaradt kamara-hasznót pótló rendes adóval is, de ez csak száz évvel később, a rendkívüli adó pedig még később kezdődött Magyarországon (1336, 1394).

Nagyon érdekes kérdés: **hogyan kezdődött a nemesek adó- és tized-mentessége?** Nem az aranybulla vagy más közjogi forrás miatt, hanem azért, mert az 1336-ban kezdődő első királyi rendes *adó* és a sokkal régibb, szentistváni időből eredő *dézma a földműves kaput és termelést terhelte. Már pedig a nemesek maguk nem műveltek földet,* hanem a termésrészért kiosztották szolgálk és úrbéres jobbágyaik, földbérlik közt. A föld terméséből és a gazdasági telek-kapu után a *dézmaszedő és adószedő magától a termelőtől vette ki a dézsmát*

és adót, a nemes birtokos úr tehát nem tartozott ugyanazon földdek után újra tizedet és adót fizetni. De azért sokszor olvassuk a törvényekben, hogy a magyar nemes önmagát érzi megterhelve, mikor megszavazza a rendkívüli adót, a hadi segílyt, mint a külföldi hűbéres a hűbéradót. Ő ajánlja meg azt a segílyt a királynak, de természetesen onnan, ahol az ő földjeit használják. Ebből a reális történetből kitűnik, hogy **az adó- és dézsmamentesség nem sajátos magyar nemesi kiváltság** hanem természetesen érthető általános jelenség, olyan, mint ma a háziúr vagy kereskedő új terheinek áthárítása a lakásbér-
lőkre vagy a vevőkre. Még hasonlóbbak a rokon viszonyok a középkori szomszéd országokban, a hűbéri birtokok hűbéradójában stb. Nemesi kiváltság az adó- és dézsmamentesség akkor lett, mikor a jobbágytalan földműves nemességre is kiterjesztették Zsigmond korában.

Eckharttal vitatkozva, az ő külföldi hasonlóságait, történeti analógiáit leértékelve, Molnár (46. 1.) érdekes kérdéseket vet föl ilyenképpen: ha oly nagyon rokon a magyar, cseh, lengyel közjogi gondolkozás a korona stb. emlegetésében, akkor a külföldiektől eltérően

miért fejlődött ki nálunk a nádori törvényben körülírt nádori méltóság?

miért alakult ki nálunk az Eckhart által is specifikusan magyarnak mondott önkormányzati vármegye?

miért lett a koronázás a hitlevéllel és esküvel együtt oly alkotmánybiztosítókká, aminek párját másutt nem találjuk ? stb., stb.

Eckhart történeti tudatlanságnak és sovíniszta fantáziának tulajdonítja az angol-magyar parlamenti analógiákéi, de sem erre, sem a fönti kérdésekre, főleg a különbségek részletes megvilágítására nem fordított Molnár szerint annyi gondot, mint más magyar jogtörténészek.

Az angol-magyar parlamenti analógiákra én már régen rámutattam úgy, hogy ez ellen kifogás nem lehet, s ezen néhány hasonlóságra mindig bátran hivatkozhatunk.¹³⁾

¹³⁾ Erdélyi L.: Magy. művelődéstörténet II. köt. Kolozsvár, 1918, 370—375. 1.

A **nádor** 1222-ben épp oly felelős kir. főtiszt, mint a frank és angol király legfőbb udvari főtisztje, de sokkal egyszerűbben *elbocsájtható*. Lényeges fordulat a magyar fejlődésben az, hogy az Anjou-korban a Károly királyt *nevelő Drugeth Fülöp* és fiai, Zsigmond király idejében pedig jótévedője, *védője és sógora Garay Miklós mindhalálig*, 30 éven felül is bírják a király bizalmát és nádorságot, valóban *békítő*k, *közbenjárók*, *bírák* a király és a rendek viszályaiban, birtok pereiben, s így nagyon könnyen létrejött az *1439. évi nádori törvény-cikkely* a nádorválasztásról, mely életfogytiglanná és függetlenebbé tette a nádort a királytól. Végül érthető az *1485. évi nádori törvényjavaslat* a nádorság fejlődésének és a kormányzói jogoknak összefoglalásából, valamint Mátyás törvénytelen örökösének nádori támogatása reményéből.

Az *önkormányzati magyar nemesi vármegye* eredetileg királyi várhoz tartozó falvak összesége, *királyi várispán bíráskodása* alatt. E bíró alá tartoztak a serviens páncélos kir. hűbéresek is. Mivel *a király és fiai háborújában*, kivált 1262—66-ban az uralkodók *rászorultak a páncélosok hűségére*, kik sokat panaszkodtak főtisztjeik, az ispánok ellen: azért az 1267. évi aranybulla-kivonat megengedte nekik, sőt köteleességökké tette, hogy követeket, *bizalmi embereket* küldjenek a szentisvánnapi fehérvári kir. *kúriához*, megyéjükben pedig az *ispáni és a nádori bíráskodásokhoz*. E bizalmi emberek, követek és szolgabírák választása indítja meg a királyi tisztviselők és királyi billogos járásbírák háttérbe szorítását s a serviens nemesek megyei tömegeinek egyre nagyobb befolyását a királyi várispán] szervezettel szemben.

Végül a **koronázó hitlevélnek alkotmánybiztosító jelentőségét** Magyarországon sajátos módon létrehozta és fokozta az a külföldi analógia, hogy a *Habsburgok* mint német császárok alávetették magukat a császárválasztás módjára *főleg 1608-tól fogva* a magyar királyválasztásnak és hitlevél-szerkesztéseknek. A trónörökös elismerését nevezték királyválasztásnak és főleg // *Mátyásnak forradalmi elismerése*, utána mindjárt *a stíriai főhercegi ágának*, II. Ferdinánd ágának *elfogadtatása* a magyar trónra sajátos kö-

rülményeikkel nagyon kedveztek a hitlevélszerkesztő, s alkotmányvédő buzgalomnak.

Az ősmagyar közjogi gondolkozás bizonyosságaiul emlegett nádorság, nemesmegyei autonómia és királyválasztási hitlevél dolgában tehát azt kell mondanunk, hogy ezek frank eredetűek (pfalzgraf, királyi comitatus = grófság) és az utolsó alkotmánybiztosíték a német császárválasztás analógiájára kezdődött, de sajátos magyar viszonyok történeti hatása alatt sajátos magyar intézményekké alakultak.

Amit *Werböczy* István ítélőmester 1514-ben a történeti valósággal egyezően értelmezett, azért hálásak vagyunk; de némely dolgokban mint Kézai, úgy Werböczy sem jól ismerte a múltat, azért tévedéseket is ejtett és a parasztlázadás leverésekor sebtiben átvizsgált, jóváhagyott Hármaskönyv c. jogi tankönyvét II. Ulászló király nem hirdette ki a vármegyékben, mert tanácsosai nem tartották teljesen hitelesnek.

Mivel Magyarország középkori törvényeiből és sok oklevélből, az összefüggő krónikás elbeszélésekből is világosan megismertem ama századok társadalmi osztályait, szociális, gazdasági és politikai törekvéseiket, küzdelmeiket, sikereiket, igazukat és tévedéseiket: azért könnyen és biztosan szólhattam hozzá ahhoz a tudományos vitához, mely Eckhartnak sokban igaz álláspontja körül egyre nagyobb hullámokat vet az újságokban és parlamentben is.

A *külső beavatkozások* nem szerencsések. Régi megkeményedett salakréteg burkolja be a sokkal szebb történeti valóságot. Mikor *a szaktudósok kötelesek* ezen nemzeti értéknek vélt *kérget lefejteti* és mutogatni kezdik a sokkal szebb és igazi történeti valóságot, akkor e munkájokban őket *a hozzáértők kötelesek támogatni*, a távolabb állók pedig ne gátolják a tudomány munkáját. Inkább hazai tudósok végezzék el ezt a munkát, mint idegenek. Mert előbb-utóbb el kell végezni.